

☆ کرن شجاع
☆☆ ڈاکٹر شمیمہ تول

ظفر سیماب دی شاعری دا انقلابی تے عوامی پکھ

Abstract:

Where hunger, thirst & destitution be declared as inheritance for people. Elite consider it their disposal for every general and special facility. Laws contrasting for rich & poor. Where the government announces laws for their betterment, stability & power only and collapses for not satisfying common people. There some sensitive people stands for their ground by refusing to be a part of this sheep trick and urge people for revolution. Revolutionary thoughts, pen in hand, poetic imagination and a heart filled with emotions and sensitivity can better convey their point of view to upcoming and present generations to fight for their basic rights. Among such protagonist's poets of fact and truth Zafar Seemab's name is in the list of contributors. His revolutionary thoughts and love for the common man make his poetry even amazing and everlasting. He took stand for truth and democracy. His courage to file protest against Feudals and Bureaucrats makes him a revolutionary as well as poet of common people.

Keywords: *Zafar Seemab, Revolutionary, Common man, Poetry, Everlasting, Democracy, Protest, Feudals*

انقلاب دا مطلب تبدیلی یا کایا پلٹ ہوندا اے۔ جدوں رب نے آدم توں بنایا ایہ اپنے اندر آپ اک انقلاب سی۔ اللہ نے انسان وچ تجسس دی حس رکھی تے اوہدے اُتے اشرف المخلوقات دی مہر لائی۔ دھرتی اُتے بندے نے بے شمار انقلاب ویکھے، کئی نمود، فرعون تے شداد جھلے تے عرب وچ آون والے تاریخ دے عظیم ترین اسلامی انقلاب دا مشاہدہ وی کیتا۔ ایہ انقلاب مظلوم دی مدد تے

بے کس دے سہارے لئی سی۔ جیہنے عربی تے عجمی دا فرق، امیر تے غریب دی پچھان ختم کر کے ساریاں نوں برابری دا درجہ دتا تے عملاں نوں آخرت دی پونجی قرار دتا۔ ایس انقلاب نال ماڑیاں نوں جیون دا آدھم ملیا۔ اوہدے مگروں کئی انقلاب تاریخ وچ درج ہوئے تے دنیا نے اوہناں دا نظارہ کھیٹا۔ رانا شوکت محمود آکھدے نیں:

”معلوم انسانی تاریخ سینکڑوں ایسے انقلابات سے اٹی پڑی ہے جنہوں نے ظالم و جابر حکمرانوں اور اپنے اپنے وقت کے فرعونوں کی گردن توڑ دی۔ یہ حکمران بادشاہ سے فقیر ہو گئے، انسانی تاریخ نے روس میں انقلاب کے بعد رازِ روس کی بدحالی دیکھی، فرانس میں انقلاب کے نظارے کیے۔ ایران، کیوبا، چین اور لیبیا میں آنے والے انقلابوں کا تجزیہ اور مشاہدہ کیا۔ عراق اور شام کے انقلابوں کو انسان نے اپنی آنکھوں سے دیکھا۔“⁽¹⁾

عمومی انقلاب ویلے دے حکمراناں دے خلاف سن۔ عوام دی دولت لٹن لئی کدی حاکم تے کدی آمر سامنے آندے رہے تے اپنے اپنے قانون اوہناں آتے مسلط کر کے ذاتی فائدے لہیدے رہے۔ اپنے اپنے ویلے دے ہر حاکم تے آمر نے فائدہ چکیا اے۔ عوام فیرتنگ آکے اوہناں دے خلاف آواز چکدی اے۔ محمد طارق آکھدے نیں:

”انسانی اجتماعی تاریخ کا غور سے مطالعہ کیا جائے تو دنیا کے مختلف حصوں میں، مختلف اوقات میں مختلف اقسام کا حکومتی نظام رائج تھا۔ کبھی کبھی کسی ملک، صوبے، شہر پر ایک فرد کی حکومت تھی یا ایک گروپ حکومت کرتا دکھائی دیتا تھا۔“⁽²⁾

حاکمیت دے نشے وچ حاکم ایہ بھل جاندے نیں کہ دولت کسے قوم یار ریاست نوں مضبوط نہیں کردی۔ ریاست تے انسان جدوں اپنا اپنا کردار نبھاندے نیں تے قوم ترقی کردی اے۔ کسے وی ریاست دی وڈیائی اوتھے سن والیاں دی معاشی، سیاسی، تہذیبی آزادی نال ہوندی اے۔ جتھے ریاست بنان والیاں تے شہریاں دی معاشی برابری نہیں ہوندی۔ اوتھے مڈھوں ای ساریاں شیواں، سارے قانون، ساریاں ایجاداں تے ساریاں ترقیاں ای غریب عوام دی بھلائی تے ترقی دے خلاف جانیاں نیں۔ سماج وچ ایہ طبقاتی وڈ ہمیش انقلاب دی شکل وچ سامنے آندی اے۔ ایہ انقلاب انتشار تے لاقانونیت دامنہ مہاندروی بن سکدا اے۔ ایہدی تصویر کچھ دیاں اسلام گورد اسپوری لکھدے نیں:

”ایسے ہی حالات میں کارل مارکس نے کہا تھا کہ زندگی متضاد قوتوں کے درمیان کا نام ہے۔ جب یہ توازن بگڑ جاتا ہے تو طوفان، حادثے اور انقلاب پیدا ہوتے ہیں۔ اس قسم کے حادثاتی انقلابات کے بارے میں کوئی تعبیر نہیں کی جا

سکتی کہ وہ لوگوں کے لیے اچھے ہوں گے یا برے۔“ (3)

جتنے انقلاب دی آواز بن دے ہیں۔ شاعران ہر دور وچ انقلاب دانعہ لایا اے۔ پاکستانی حالات دی گل بات ہووے تے ظفر سیماب دی شاعری وچ انقلابی تے عوامی کچھ اگھڑ کے سامنے آندے نیں۔ اوہناں دا ادبی ذوق اک وکھرا مقام رکھدا اے۔ اوہناں دے شعر آکھن دا ڈھنگ بڑا ای سادہ پدمن کچھواں اے۔ اوہناں کوئی اوکھی زبان دی ورتوں نہیں کیتی۔ سادہ زبان ورتیاں ہویاں عام گلاں راہیں اچھے شعر آکھے نیں کہ سوکھے یاد ہو جاندے نیں تے شاعری پاکستان بن توں بعد دے کسے وی سال نوں سامنے رکھ کے پڑھو او سے دور دی لگدی اے۔ انقلابی رنگ توں وکھ اوہناں دی شاعری وچ عام لوکاں دی گل بات تے جذبات وی دسدے نیں۔ ظفر سیماب دا اصل ناں ظفر اقبال اے تے قلمی ناں ظفر سیماب اے۔ تاریخ پیدائش یکم اپریل 1976ء تے جن بھویں کندوال (جہلم) اے۔ اسپنے بارے دسدیاں اوہ آکھدے نیں:

”میں اوس وسیب وچ جنم لیا جتنے آل دوال نکلے تے وڈیاں دے ہتھ
ڈنڈے سوٹے تے بندوقال ای نظر آوندیاں سن۔ اوتھے قلم دوات نال یاری
لاؤنی وکھری تے زالی گل سی پر اللہ سوہنے ولوں مینوں کوئی ایہو جیہا دل ملیا سی
بئی جہہڑا ہر اک دے دکھ تے رونداتے ہر خوش ہون والے دی خوشی تے
خوش ہوندا سی۔“ (4)

تعلیم اوہناں نے جہلم توں ای لئی۔ اوہناں دیاں لکھتاں وچ پنجابی کتاب ”اکھر میرے سدھے تیر“ (شاعری) اردو لکھت ”اذان وقت“ (شاعری) تے پاکستان نال محبت دی اک کتاب ”ہم پاکستانی اور ہمارا پاکستان“ نیں۔ پنجابی شاعری تے اوہناں نوں بڑا عبور حاصل اے۔ طبیعت انقلابی تے نالے کردار وی انقلابی، شخصیت وی سادگی تے عام لوکاں نال پیار ظفر سیماب دی طبیعت دا خاصہ نیں۔ ہر شعر موتیاں وانگوں پرو پرو کے لکھیا گیا اے۔ اکھر سادے ہون پر حق آتے ڈٹ جان دی گل پڑھدیاں ای اندر تیکر محسوس ہوندی اے۔ گل اوہی جو دو بے دے دل تیکر لتھ جاوے جیویں:

”اللہ تے قرآن دی گل / کرداواں ایمان دی گل / گھر گھر سچ پھیلان دی گل / جرمی
نوں پھماہ پان دی گل / لکھ لکھ اکھراں دے وچ میں / کرداں حق منوان دی
گل۔“ (5)

ظالم انسان دیاں کرتوتاں ویکھیں تے اک گل بوہت تیری تے چٹے دن وانگوں صاف اے کہ ظالم اندروں ڈراکل ہوندا اے تاہیں تے یزید لکھاں دا لشکر لے کے 72 بندیاں اتے ظلم کردا

رہیا پر حضرت امام حسینؑ دا حوصلہ تے اوہناں دے اندر دا حق نہیں دب سکیا سی جے کراہیں ظالم نوں یزید نال تشبیہ دیوے تے ظلم تے چپ رہن نوں اپنا جرم سمجھیسے تے ظفر سیماب دے ہر شعر آتے بندہ سوچن تے مجبور ہو جاندا اے۔ اوہنوں پریر ناملدی اے کہ ظلم نال بھڑ جاؤ پر ظلم اگے ہتھیار نہ سُٹو۔ ظالم اندروں کمزور ہوندا اے اوہدے نال لڑ جاؤ پر حق دی راہ نہ چھڈو۔ جیویں سیماب آکھیا:

”میری نال یزیداں نہیں بن دی گل حق دی کہن نوں جی کردا
 سچ سچ تے جھوٹ نوں جھوٹ آکھاں میرا کر بل رہن نوں جی کردا
 میں حسنؑ، حسینؑ، علیؑ لہناں سنگ عمر دے بھین نوں جی کردا
 ویکھاں ظلم تے چپ نہیں رہ سکدا سنگ ظالماں کھین نوں جی کردا“ (6)

انقلابی روحاں ہر تھاں ظالماں نال ٹکر لے کے کھولتیاں ہوئیاں نیں۔ ظلم اسرائیل کرے بھاویں پاکستان وچ وڈیرے یا جاگیر دار کرن ایہ انقلابی روحاں ظلم اگے آواز چکدیاں نیں پر ضمیر دا سودا نہیں کردیاں تے موت نوں ابدی حیاتی جان کے موت نوں قبولدیاں نیں۔ ظالم مڈھ توں ای ظلم کرن نوں اپنا حق سمجھدا اے تے آمریت دا نعرہ لا کے میدان وچ آجاندا اے تے عام لوکاں تے ظلم کرنا اپنا حق سمجھدا اے۔ اپنا مال و دھاندا اے تے اختیاراں نوں حدوں و دھ کرن دے جتن کر کے ایس جہانوں اگے ٹر جاندا اے۔ ظالم نوں الال نال تشبیہ دیندیاں ظفر سیماب آکھدے نیں:

”ساڈے ایس وسیب اچ ظلم دیاں الال کتنے ای روپ وچ کمزوراں نوں نوچ
 رہیاں نیں۔ ایہناں الال نے ساڈے تن دے کپڑے تے منہ دی روٹی تیکر
 ساڈے کولوں کھوہ لئی اے۔ ایہ الال کسی ہور دیس یاں علاقے توں آ کے
 ساڈے اتے حملہ آور نہیں ہوندیاں۔ ایہ ساڈی ایس جوہ دی ای پیداوار نیں۔
 میں ایہناں الال لئی کجھ تیر تیار کیتے نیں جتھڑے تیر میری جوہ دے لوکاں لئی
 ایہناں الال دے خلاف بچاؤ دے ہتھیار رہوں گے۔ ایہ تیر ایہناں کمزوراں
 نوں اک ہمت دین گے۔“ (7)

خیر تے شر دی جنگ دنیا دے مڈھ توں ای چھڑ گئی تے موڈھی ابلیس ہو یا۔ ایس جنگ وچ رب نے سارے اصول متھے کہ میری راہ تے ٹرن والا رحمن دا بندہ بنے گا تے ابلیس دے پیچھے لگن والا شیطان دا۔ چنگیائی تے بھیڑ اپنے اپنے کم لگے ہوئے نیں۔ کجھ چر لئی انھیر اودھ دی جاوے۔ کنا ای گوڑھا ہووے، انت سورج دی لالی داراج ہوندا اے۔ اکھان اے ”کر بھلا سو ہو بھلا“ ظفر سیماب دے اکھروی اتہمی تاثیر رکھدے نیں، اوہناں اپنے ولوں اپنی شاعری نال انقلاب دا مچ لایا اے۔ جے اوہنوں بھانبر جذبے لہمن تے حق کسے تھاں وی نہیں ہر دا۔ محمد اقبال محمد، ظفر

سیماب دی شاعری بارے ایہ لفظالی ورتی اے:

”اکھر میرے سدھے تیر“ پڑھ کے ایہ گل تتر کے سامنے آئی بنی ظفر سیماب دکھ،
بھکھ، نا انصافی، لٹ مارتے برائی دے خلاف اپنے اکھراں راہیں تیر چلا کے
بدی دیاں قوتانوں زخمی کرن دا جتن کر رہیا اے۔“ (8)

ظفر سیماب دی انقلابی سوچ نے اوہناں دی شاعری نوں سوہنا روپ دتا اے۔ شہاں دی
ورتوں، بیان دا ڈھنگ، گل دا تاثر تے تاثیر لوکاں دے دل تیکر اپڑانا، ایہ ول وی کسے کسے نوں آندا
اے۔ سادہ اکھراں راہیں بغاوت دا اظہار کرنا بڑی وڈی گل اے تے سدھی تے ساویں گل کوئی کوئی
ای کر سکا اے۔ پاکستان بنی توں بعد تکیا جاوے تے اج تائیں سارے حکمران پاکستان نوں اجیہے ای
نصیب ہوئے نیں۔ ظفر سیماب موجب:

”لوٹے چچے بے ضمیر/ دیس دے جنے جعفر میر

ایہناں دے لئی ہن سیماب/ اکھر میرے سدھے تیر“ (9)

انصاف لئی کیمہڑا بوہا کھڑا کیا جاوے، ہر پاسے عدالتاں توں لے کے تھانے تیکر وکے ہوئے
نیں۔ ہر کوئی قوم نوں لٹ کے تے کھا رہیا اے پر قوم دی جھولی وچ کچھ پا نہیں رہیا۔ ہر حساس انسان
ایہ دیکھ رہیا اے پر کچھ کرن دی ہمت نہیں اٹھی کر پارہیا۔ ایس حال وچ جے شاعر اپنے جذبیاں دا
اظہار کرن لئی اگے ودھے تے ایہ لفظ نکلے نیں:

”ایدھر اودھر سارے یار لٹیرے نیں

چور ہوون یا پہرے دار لٹیرے نیں

کیمہڑا اتھتھے مظلوماں دی وچ بنے

انصافاں دے ٹھیکیدار لٹیرے نیں

چور دی میں کتھے رپٹ کراواں درج

قوماں دے جد خود سردار لٹیرے نیں

میں ورگے نیں جنے سارے لٹے ہوئے

جنے اتھتھے نیں زردار لٹیرے نیں“ (10)

رشوت خوری دی لعنت نے پاکستان نوں گھیریا ہو یا اے۔ ایہ گھیرکے توں نکلے افسرتوں لے
کے اُتے تیکر تے مکاں دے وزیراں، مشیراں تیکر عام اے۔ ہر بندہ اپنی اپنی کرسی دے مطابق
تے اپنی اوقات مطابق رشوت دیندا تے لیددا اے۔ رشوت نال کدی وی کسے دا بھلا نہیں ہو یا اے۔
ظفر سیماب ایس عادت دی تندیا کر دیاں آکھدے نیں:

”دیوا کدی بلدا نہیں ویکھیا میں چور دا

اگلا جہان بھیڑا رشوت خور دا“ (11)

اج کل دے حالات وچ جس طرح لوکی بے گناہ قیدان کٹ رہے نیں استادان لئی وی
حکومتان مشکلاں کھڑیاں کر رہیاں نیں۔ تھانے والے ہر تھاں خوشی خوشی اپڑ کے ڈنڈیاں راہیں جھوٹھے
حکماں تے کاغذان نال عام لوکائی تے ظلماں دے پہاڑ پئے توڑ دے نیں۔ ظفر سیماب موجب:

”راکھے کولوں یارو مینوں ڈر لگدا

تھانہ اجکل مینوں اپنا گھر لگدا“ (12)

پر ہر بندے نے اک دن مرای جانا اے تے اپنی کیتی دا پھل ہر کسے نے انت پایا لینا اے۔ نظم
”بادشاہ“ وچ ایس حقیقت نوں ظفر سیماب ایس طرحاں بیان دے نیں:

”وڈے ٹھیک ای کہندے سی نہیں دم دا یار وساہ

ویکھو بندیو مٹی ہو یا، جیہڑا کل سی شاہ“ (13)

عام لوکائی دی گل اگے رکھنا کسے کسے دا حوصلہ ہوندا اے۔ سارے لوکی جتھے اپنی گل کردے
نیں تے اپنی ای گل نوں اگے رکھدے نیں او تھے کسے ہور دے حق وچ گل کرناڑے دل گردے دا
کم اے۔ پر اک عوامی شاعر ہر تھاں دو جیاں نوں پریرنا دیندا اے۔ انقلابی رنگ توں علاوہ عوامی پکھ
وی ظفر سیماب دی شاعری نوں سوہنا انداز بخشیا اے۔ اپنی نظم ”بھکھ“ وچ اوہ لکھدے نیں:

”دھرتی دے فرعونان نوں

پھڑ کے موٹیاں دھوناں نوں

اپنا حصہ لیہناں توں

سچو بیلو لینا ایں“ (14)

آکھن نوں پاکستان وچ جمہوریت اے پر اج تائیں لوکاں نوں اپنی قسمت دا فیصلہ کرن دا
حق تے اختیار نہیں ملیا۔ جمہوریت نوں بس لٹن دا ذریعہ سمجھ کے ہر کوئی اپنی واری لا کے بیٹھا ہویا
اے۔ ہر کوئی اپنی واری تے آندا اے تے اپنیاں جیباں بھر کے باہر لے ملکاں دی پناہ لے
کے مڑ فیرو اپنی واری دا انتظار کردا اے۔ لوکاں لئی مہنگائی ودھا کے ہر پاسیوں لٹن دے چالے کردے
نیں:

”بجلی دا بل ہووے بھاویں سوئی گیس دا

نت نویں روپ چ ڈراتے مہنگائی

جنے کرتوت نیں شریفان زرداریاں دے

ساڈے آتے ایہو تے لیائے مہنگائی“ (15)

پر فرق کسے نوں گھٹا نہیں پیندا ہر کوئی اپنی اپنی واری تے آندا اے تے ملک تے ہور قرضہ چاڑھا گے
 ٹر جاندا اے۔ فیر کسے ہور طاقت نال اٹ سٹ کر کے اپنے تے سارے کیس معاف کرا کے آندا اے
 تے سرکاری خزانے تے ہتھ صاف کر کے ”مکلی خزانہ تے پہلے ای غالی سی“ دارولا پاندا فیر اپنی واری نوں
 اڈیکن بہہ جاندا اے۔ ایہدی تصویر نظم ”پیسہ“ وچ ظفر سیماب بڑے سوہنے انداز نال چھچی اے:

”پیسہ تے سرکاری اے

لٹنا وارو واری اے

کبھڑا آکے روکے گا

اپنی ہن سرداری اے“ (16)

اج دا دور بڑا ظالم اے۔ بلھے شاہ جیویں آکھیا سی ”جدوں اپنی اپنی پے گئی دھی ماں نوں
 لٹ کے لے گئی“ بالکل او سے طرح اج کوئی وی اپنا نہیں سارے اپنے اپنے مفاداں نوں پورا کرن
 دا جتن پینے کر دے نیں۔ او تھے شاعراں دی ایہ محنت تے کوشش عوام وچ نویں روح تازہ کر دی
 اے تے اوہ اپنے حق نوں آسانی نال لوکاں دی جھولی نہیں پاندے۔

بابا ججی تے ہور وڈے مہان شاعراں طرحاں ظفر سیماب وی اپنے آپ نوں اک انقلابی
 تے عوامی شاعر ثابت کر دے نیں جیہڑا اپنے اکھراں نوں تیراں طرح ورت کے وڈے لوکاں دی
 خاص کر سیاسی کارکنناں، وزیراں، مشیراں دے کرتوت سامنے لیا کے عوام نوں جگان دا جتن کر رہے
 نیں۔ ایسے کر کے جے اوہناں نوں اک عوامی تے انقلابی شاعر آکھیا جاوے تے اوہناں دے اکھر
 ایہ گل چنگی طرحاں ثابت کر رہے نیں۔

References:

- * Research Scholar (P.hd), Lahore College for Women University, Lahore
- ** Associate Professor, Punjabi Department, Lahore College for Women University, Lahore.
- 1- Rana Shoukat Mahmood, Inaqalab aur rad-e-Inaqalab ki kahani (Lahore: Fikshan House, Ishait dom 2010.)5_
- 2- Muhammad Tarik. Jamhuriat kiun aur kise? (Lahore: Akas Pabalikeshanaz 2023.) 19_
- 3- Asalam G uradasapuri. Marakasizam aur aj ki D unia (Lahore: Dasatavez Matabuat, 2016.) 17_
- 4- Zafar Simab. Akkhar Mere Siddhe Tir (Lahore: Alahhamad Pabalikeshanaz, 2001.)15_
- 5- As Above, 7.
- 6- As Above, 8.
- 7- As Above, 18.
- 8- As Above, 21.
- 9- As Above, 38.
- 10- As Above, 167,168.
- 11- As Above, 177
- 12- As Above, 161.
- 13- As Above, 151.
- 14- As Above, 197
- 15- As Above, 149
- 16- As Above, 155